

Coping with Social Change. Life Strategies of Workers in Poland's New Capitalism

Data opublikowania: 30.10.2014

Zrecenzował(a) mgr Aleksandra Leyk Redakcja naukowa mgr Dagmara Dudek

W początkowych latach transformacji w dyskusji naukowej dominowała przesiąknięta duchem teorii modernizacji perspektywa tranzytologii. W jej ramach analizowano warunki przejścia do rynku i demokracji, poszukiwano czynników sprzyjających przemianom i piętnowano zarówno instytucjonalne, jak i psychospołeczne dziedzictwo socjalizmu, jako przeszkody na drodze „powrotu do normalności”. Z czasem perspektywa ta zaczęła być wypierana przez odmienne ujęcia, w których transformacje postrzegano jako proces, czy wręcz ład (postsocjalizm), powstały w wyniku wprowadzania nowych instytucji na grunt społeczeństwa mającego swoją specyfikę instytucjonalną i kulturową. Analizy, nawiązujące najczęściej do paradygmatów neoinstytucjonalizmu lub interakcjonizmu, skupiały się na procesach adaptacji aktorów do nowych warunków, oddolnym tworzeniu się transformacji w perspektywie ciągłości i zmiany. W ten nurt badań nad transformacją wpisuje się praca Adama Mrozowickiego. Jednak dokonana przez niego analiza zdecydowanie wykracza pod względem teoretycznym i metodologicznym poza znane nam opracowania transformacji, a tym bardziej jej doświadczania przez robotników.

Po pierwsze, badania Adama Mrozowickiego oparte są na wywiadach biograficznych (około 200 wywiadów biograficznych przeprowadzonych z robotnikami w trzech regionach Śląska). To etnograficzne podłoże zbliża pracę socjologa do nurtu antropologicznych badań transformacji, prowadzanych dotychczas raczej przez badaczy zachodnich. Po drugie, podejściu etnograficznemu towarzyszy ambicja skonstruowania silnie ugruntowanych teoretycznie kategorii analizy i typologii, które pozwoliłyby ująć całościowo problematykę strategii radzenia sobie ze zmianami przez różnych aktorów społecznych, przy całym ich zróżnicowaniu. Wyjątkowość i znaczenie książki Mrozowickiego wynikają także z uczynienia przedmiotem analizy robotników, a więc grupy pozostającej w tle zainteresowań potransformacyjnej socjologii, traktowanych jako przeżytek dawnego systemu, przegrany. Tymczasem jest to wciąż bardzo liczna grupa, która się transformuje, ale wcale nie znika z pejzażu globalizującego się społeczeństwa. Kierując uwagę ku zmarginalizowanej społecznie i dyskursywnie grupie zawodowej, autor zadaje pytanie o wzajemne warunkowanie ludzkiego działania (*agency*) i jego strukturalnego kontekstu (*structure*).

Punktem wyjścia książki jest pytanie o to, jak wyjaśnić źródła kształtowania się aktywnych strategii działania w części środowisk robotniczych – z jednej strony strategii indywidualistycznych (indywidualna lub rodzinna przedsiębiorczość), a z drugiej, kolektywnych (nowy aktywizm związkowy)? Jak zrozumieć jednoczesną marginalizację i brak aktywności innych robotników? Za cel pracy autor stawia sobie wypracowanie narzędzi

odpowiednich do rekonstrukcji i interpretacji różnorodności strategii życiowych robotników, ich sposobów radzenia sobie ze zmianą systemową i zmianami wywołanymi przez proces transformacji.

„Coping with social change (...)” składa się z rozbudowanej części teoretycznej oraz analizy empirycznej. Mrozowicki rozpoczyna od przybliżenia dyskusji na temat polskiego socjalizmu i kapitalizmu oraz redefinicji ram socjologicznego rozumienia transformacji. Na tak przygotowanym gruncie opisuje specyfikę klasy robotniczej w Polsce, w szczególności na Śląsku. Analizuje dziedzictwo strukturalne, kulturowe oraz ich przemiany w kontekście wykluwającego się „postsocjalistycznego kapitalizmu”. Następnie analizuje tradycje badań nad polskimi robotnikami, pokazując, w jaki sposób podlegały one najpierw socjalistycznej ideologii, potem zachłystnięciu się fenomenem Solidarności, a wreszcie neoliberalnej doktrynie widzącej w robotnikach klasę marginalną albo populistyczne i reakcyjne zagrożenie. Mrozowicki krytykuje, z jednej strony, dominujące przedmiotowe sposoby ujmowania robotniczego doświadczenia (robotnicy jako ofiary, jako ograniczeni przez wyuczoną bezradność, cywilizacyjną niekompetencję czy kulturę ubóstwa), z drugiej strony, skłonność do mitologizowania robotników jako jednolitej grupy walczącej o sprawiedliwość społeczną czy nadmiernego akcentowania wymiaru ich sprawczości.

Znaczące miejsce w części teoretycznej książki zajmują również przegląd koncepcji strategii życiowych obecnych w teoriach socjologicznych oraz założenia ontologiczne i epistemologiczne krytycznego realizmu. Po wyjaśnieniu kategorii teoretycznych i stojących za nimi założeń Mrozowicki doprecyzowuje swoje pytanie badawcze następująco: jakie strategie radzenia sobie ze zmianą społeczną robotnicy wykształcali po upadku socjalizmu w zależności od dostępnych zasobów, odmiennych form etosu oraz dzielonych form refleksyjności? Aby na nie odpowiedzieć, zadaje pytania pomocnicze, wokół których zorganizowane są kolejno trzy rozdziały książki. W pierwszym z rozdziałów analitycznych autor zadaje pytanie: jakie są typowe wzory interpretowania zmiany systemowej w robotniczych opowieściach i jak są powiązane z pamięcią zbiorową o socjalizmie oraz refleksyjnie kształtowanymi projektami życiowymi? Następnie rekonstruuje znaczenia odnoszące się do sfery konsumpcji, pracy, więzi społecznych i sfery publicznej. W kolejnej części bada, czy na strategie życiowe robotników mają wpływ (a jeśli tak, to jaki) segmentacja ich środowiska oraz etos nabyty w toku doświadczeń w sferze pracy i poza nią. W tym celu analizuje rolę dostępu do zasobów (cielesnych, socjo-psychologicznych, kulturowych – wykształcenia i fachowości, społecznych i ekonomicznych) oraz specyficznego moralnego etosu opartego na zakorzenieniu w środowisku pracy, rodzinie czy wspólnocie lokalnej, który przeciwstawiany jest rynkowemu pragmatyzmowi. Zgodnie z przyjętą logiką Mrozowicki rozważa także, w jakim stopniu korzystanie z zasobów i etos są przez robotników refleksyjnie przepracowywane i przekształcane, wyróżniając refleksyjność sprywatyzowaną i wspólnotową. Wreszcie, wychodząc z założenia, że transformacja zachodzi przede wszystkim poprzez mikropraktyki w rodzinach, miejscu pracy czy społecznościach lokalnych, rozważa potencjalny wpływ interakcji między strategiami życiowymi robotników a społeczno-kulturowym kontekstem na zmiany instytucjonalne. W tej części koncentruje się, z jednej strony, na zagadnieniu nowego aktywizmu pracowniczego, z drugiej – na konsekwencjach pragmatyzacji i prywatyzacji życia.

Ostatecznym wynikiem analizy jest model sposobów radzenia sobie ze zmianą, przedstawiający cztery typy strategii biograficznych, spośród których najbardziej adekwatną do opisu doświadczenia okazuje się hybrydyzacja (życiowych strategii, etosu czy refleksyjności). Ilustrując typy idealne wybranymi relacjami

biograficznymi, Mrozowicki analizuje powiązania między strukturalnymi cechami położenia jednostek, ich życiowym doświadczeniem, dostępem do zasobów i refleksyjnością. Z analizy wyłania się obraz degradacji zasobów i proletaryzacji robotników, ale także aktywnych strategii radzenia sobie i pokonywania barier przez pracę nad zasobami lub etosem.

Omawiając wkład książki w dyskusję o robotnikach i transformacji, należy przede wszystkim docenić fakt, że dzięki niej robotnicy powracają do socjologii nie tylko jako przegrani, ale także walczący czy odnalezieni. Transformacja w przedstawieniu Mrozowickiego jest procesem dynamicznym i złożonym, tak samo jak i sposoby radzenia sobie z nią. Książka stanowi wezwanie do systematyzacji (i demitologizacji) badań nad robotnikami. Jest również głosem w dyskusji na temat relacji między strukturą i kulturą a sprawczością i refleksyjnością aktorów społecznych. Jednocześnie analiza sposobów radzenia sobie robotników ze zmianami systemowymi jest punktem wyjścia do poruszenia problematyki stosunków pracy, instytucjonalnego modelu państwa, działania sfery publicznej czy znaczenia historii i nowych trendów dla praktyk społecznych.

Praca Mrozowickiego jest znakomitym przykładem analizy łączącej wymiar mikro- i makrospołeczny, dążącej do równowagi między perspektywą jednostkową i społeczną, obiektywną i subiektywną. Jest to także praca napisana w sposób autorefleksyjny, rzetelny i nieulegający pokusom normatywnym czy ideologicznym. Uwagi o naturze politycznej autor formułuje w osobnym, ostatnim rozdziale, wskazując na zasadniczy problem dyskursywnej i społecznej marginalizacji środowisk robotniczych, do której przyczynia się między innymi brak rzetelnego opisu robotniczego doświadczenia postsocjalistycznego kapitalizmu. Lukę tę ma zapełnić między innymi omawiana książka, która – jako rezultat imponującego przedsięwzięcia badawczego oraz szerokiego przeglądu literatury teoretycznej i empirycznej – ambicję tę przekonująco realizuje.

(Pełna wersja recenzji ukazała się w „Stanie Rzeczy” 2(3)/2012, s. 261–268)

www.stanrzeczy.edu.pl

Sposób cytowania:

Aleksandra Leyk: Recenzja książki: Adam Mrozowicki: *Coping with Social Change. Life Strategies of Workers in Poland's New Capitalism*, Leuven 2011, w: „Stan Rzeczy” 2(3)/2012, s. 261–268.

Sposób cytowania:

Aleksandra Leyk: Recenzje: Adam Mrozowicki : *Coping with Social Change. Life Strategies of Workers in Poland's New Capitalism*, 2011, w: <https://www.pol-int.org/pl/node/355#r694>.